

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ІСТОРИКО – ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Проректор з науково-методичної та навчальної роботи

О.Б. Жильцов

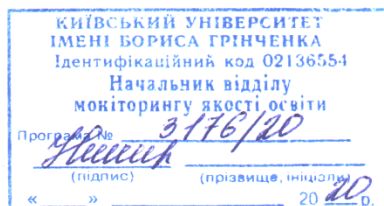
« 20 » _____ 2020 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Цивілізаційна ідентичність країн регіону
(3 курс, 6 семестр)

для студентів

спеціальності	032 «Історія та археологія»
спеціалізації	країни Південної Європи (Італія, Іспанія, Португалія)
освітнього рівня	першого (бакалаврського)
освітньої програми	032.00.01 «Історія та археологія»

Київ 2020

Розробники: кандидат педагогічних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Голованов Сергій Олександрович

Викладачі: кандидат педагогічних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Голованов Сергій Олександрович

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри (циклової комісії)

Протокол від 21 січня 2020 р. № 7

Завідувач кафедри _____ (І.В. Срібняк)

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої програми (керівником освітньої програми 032.00.01 «Історія та археологія»)

____.____. 2020 р.

Гарант освітньої програми _____ (О.О. Салата)

Робочу програму перевірено

____.____. 2020 р.

Заступник директора/декана _____ (В.М. Завадський)

Пролонговано:

на 20__/20__ н.р. _____ (_____
(підпис) (ПІБ)), «____»____ 20__ р., протокол № ____

на 20__/20__ н.р. _____ (_____
(підпис) (ПІБ)), «____»____ 20__ р., протокол № ____

на 20__/20__ н.р. _____ (_____
(підпис) (ПІБ)), «____»____ 20__ р., протокол № ____

на 20__/20__ н.р. _____ (_____
(підпис) (ПІБ)), «____»____ 20__ р., протокол № ____

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання	
	денна	заочна
Вид дисципліни	Вибіркова	
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська	
Загальний обсяг кредитів / годин	2/60	
Курс	3	-
Семестр	6	-
Кількість змістових модулів з розподілом:	1	
Обсяг кредитів	2	-
Обсяг годин, в тому числі:	60	-
Аудиторні	14	-
Модульний контроль	4	-
Семестровий контроль	30	-
Самостійна робота	12	-
Форма семестрового контролю	екзамен	-

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: Допомогти студентам сформувавши розуміння сутності та напряму цивілізаційного руху в контексті світової історії; розкрити особливості історичного шляху країн регіону Південної Європи ; допомогти студентам магістратури сформувавши навички історичного аналізу процесу інтеграції країн регіону Південної Європи до макроструктури Західноєвропейської цивілізації.

Завдання:

Вправність мислення:

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК 2. Здатність робити смислові узагальнення та висновки, виявляти в інформаційних даних і концептах хиби та вразливі місця, суперечності і неповноту аргументації.

ЗК 3. Готовність до пізнання нового і неперервного навчання, до опанування нових знань і стратегій/способів мислення.

ЗК 4. Здатність раціонально організувати власну діяльність та ефективно використовувати час.

Розвиненість рефлексії:

ЗК 5. Здатність відрізнити суб'єктивні, спонтанні складові суджень від об'єктивних і аргументованих, вміти надавати перевагу останнім.

ЗК 6. Критичність та самокритичність мислення.

ЗК 7. Схильність до самоперевірки отриманих результатів, турбота про якісне виконання професійних завдань.

Інтелектуальна комунікація:

ЗК 8. Увага і толерантність до іншої (й інакшої) думки, здатність аналізувати її зміст та структуру в процесі спілкування та адекватно на неї реагувати.

ЗК 9. Здатність брати участь в інтелектуальних дискусіях, використовувати ввічливі форми звернення до опонента, концентруватися на значущих складових судження, не переходячи на особистості.

ЗК 10. Навички публічного мовлення, здатність ясно та виразно висловлюватися в процесі комунікації.

ЗК 11. Навички роботи в групі, розподіл функцій в колективній роботі.

ЗК 12. Відкритість, здатність сприймати і враховувати зауваги, оптимізувати власну позицію в процесі обговорення, налаштованість на діалог, залучення у власні міркування висловлених слухних ідей.

ЗК 13. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

Мовно-текстологічна здатність:

ЗК 14. Аналіз та інтерпретація гуманітарного тексту: здатність виокремити та відтворити смислову структуру тексту, оцінити послідовність та валідність аргументації, виділити продуктивні ідеї.

ЗК 15. Порівняння змісту різних текстів, пошук та узагальнення інформації з досліджуваної проблеми.

ЗК 16. Навички написання аналітичних і публіцистичних гуманітарних текстів, реферування, створення систематизованих оглядів спеціальної літератури. Дотримання стандартів академічного оформлення тексту.

ЗК 17. Здатність використовувати (усно і письмово) державну мову в усіх сферах суспільного життя, читати фахову літературу іноземною, зокрема англійською мовою.

Особиста ціннісно-вольова налаштованість:

ЗК 18. Інтелектуальне сумління, чесність у своїй справі та уникання симуляцій, плагіату й інших виявів недоброчесності.

ЗК 19. Розуміння необхідності відповідального ставлення до роботи, чіткого і своєчасного виконання обов'язків.

ЗК 20. Здатність працювати в колективі та самостійно, виявляти ініціативу, уникати некритичного слідування авторитетам.

ЗК 21. Здатність життєво й фахово реалізувати себе на основі ціннісно-світоглядних надбань людства (зокрема сприйняття людини не як засобу, а як цілі й цінності), що нерозривно поєднана з навичками критичного мислення, опануванням і обстоюванням громадянських чеснот і прав, соціальною відповідальністю, а також патріотичним піклуванням про продуктивний розвиток держави і суспільства.

ЗК 22. Здатність розуміти світоглядні, правові, соціальні, економічні, культурно-історичні, духовно-моральні питання, що виходять за межі фахової спеціалізації, завдяки чому відповідально й ефективно діяти в різних суспільних контекстах, сприяючи позитивному розв'язанню нагальних проблем.

ФК 1. Критичне усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами у минулому та сучасності.

ФК 2. Критичне усвідомлення відмінностей в історіографічних поглядах різних періодів та у різних контекстах.

ФК 3. Розуміння соціальних функцій історика, можливостей використання історії та зловживання історією.

ФК 4. Здатність спілкуватися державною мовою, рідною мовою та однією з іноземних мов із використанням термінів і методик, прийнятих в фаховому середовищі; знати й вміти використовувати в професійних цілях давні мови.

ФК 5. Знання, вміння і навички опрацювання наукових та інформаційних джерел й використання інформаційно-пошукових інструментів, таких як: бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи та посилання на електронні ресурси.

ФК 6. Здатність виявляти і опрацьовувати належним чином джерела інформації (бібліографії, документи, етнографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.) для реалізації науково-дослідних проектів.

ФК 7. Знання та вміння використовувати різноманітні методи виявлення та опрацювання історичних і археологічних джерел, зокрема, інструментарій спеціальних історичних дисциплін, новітні комп'ютерні технології для пошуку та обробки історичних або пов'язаних із ними даних.

ФК 8. Фахові знання та професійні навички роботи з виявлення, опрацювання та охорони матеріальної і нематеріальної культурної спадщини.

ФК 9. Усвідомлення особливостей розвитку людства у дописемний період його історії та володіння базовими принципами і навичками дослідження даного періоду на емпіричному й теоретичному рівнях.

ФК 10. Здатність використовувати у фаховій діяльності знання з гуманітарних дисциплін, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні й соціальні події та явища.

ФК 11. Вміння коментувати, анотувати або редагувати тексти і документи відповідно до певних критеріїв; представити результати наукових досліджень в друкованій формі, проводити їх презентацію.

ФК 12. Знати і володіти на фаховому рівні методами викладання історії та суміжних дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах різних типів.

ФК 13. Здатність здійснювати відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів.

ФК 14. Знання правил археографічної, архівної та музейної роботи, принципів експонування артефактів і підготовки тематико-експозиційного плану.

3. Результати навчання за дисципліною

- ПРН 1. Знання найважливіших фактів, подій та процесів історичного минулого українського народу і людства загалом.
- ПРН 2. Знання основних тенденцій історичного розвитку в конкретні історичні періоди.
- ПРН 3. Знання наукової хронології, періодизації та характеристик основних етапів вітчизняної та всесвітньої історії.
- ПРН 4. Знання основних підходів до вивчення вітчизняної та світової історії, категоріальний апарат з історії та археології.
- ПРН 5. Знання основних принципів і методів історичного пізнання.
- ПРН 6. Знання основних типів і видів історичних джерел.
- ПРН 7. Знання необхідного фактичного матеріалу для конкретного історичного дослідження.
- ПРН 8. Детальні знання про певний історичний період або проблему.
- ПРН 9. Розуміння і здатність інтерпретувати основні завдання історичної та археологічної науки.
- ПРН 10. Уміння з'ясовувати взаємозв'язок між історичними подіями, явищами, процесами та демонструвати змістовні думки, обґрунтовані положення і висновки про них.
- ПРН 11. Уміння класифікувати історичні джерела з метою реалізації конкретних науково-дослідницьких проектів.
- ПРН 12. Уміння інтерпретувати інформацію з різноманітних джерел (археологічні артефакти, архівні документи, усні свідчення, музейні експонати, періодика, наукові праці тощо);
- ПРН 13. Уміння обґрунтовувати вибір методики опрацювання речових джерел і текстів.
- ПРН 14. Здатність виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі.
- ПРН 15. Здатність оцінювати основні тенденції та особливості історичного розвитку людства у певні історичні періоди.
- ПРН 16. Здатність аналізувати відмінності в історіографічних поглядах різних періодів та у різних контекстах.
- ПРН 17. Здатність демонструвати навички професійного спілкування з використанням наукових термінів, прийнятих у фаховому середовищі.
- ПРН 18. Здатність організовувати практичне вирішення проблем історичної пам'яті та охорони матеріальної й нематеріальної культурної спадщини України.
- ПРН 19. Здатність планувати дослідницькі проекти з історії, археології, історіографії, джерелознавства, краєзнавства тощо.
- ПРН 20. Здатність застосовувати сучасні методики викладання історії.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт					
		Аудиторна:					Самостійна
		Лекції	Семінари	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні	
Змістовий модуль I							
Тема 1. Формування релігійної ідентичності іспанців та народів, що населяють Іспанію	7	2	2				3
Тема 2. Розвиток історичної самосвідомості народів Португалії	7	2	2				3
Тема 3. Формування релігійної ідентичності португальців	7	2	2				3
Тема 4. Національна свідомість народів регіону	5			2			3
Модульний контроль	4						
Разом	30	6	6	2			12
Семестровий контроль	30						
Усього годин	60	6	6	2			12

5. Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I

Лекція 1

Формування релігійної ідентичності іспанців та народів, що населяють Іспанію
Формування рівнів цивілізаційної ідентичності в італійців: регіональний

1. Дохристиянський період регіону та його вплив на самоідентифікацію.
2. Християнізація Іспанії та формування релігійної ідентичності в регіоні.
3. Сучасна релігійна карта Іспанії.
4. Місце релігійних традицій в житті іспанців.

Лекція 2

Розвиток історичної самосвідомості народів Португалії

1. Формування рівнів цивілізаційної ідентичності в португальців: регіональний, національний, цивілізаційний, макрорегіональний (надцивілізаційний).
2. Зміни географічно-просторової ідентичності португальців.
3. Сучасні тенденції культурної ідентичності народів Португалії.

Лекція 3

Формування релігійної ідентичності іспанців та народів, що населяють Португалію

1. Дохристиянський період регіону та його вплив на самоідентифікацію.
2. Християнізація Португалії та формування релігійної ідентичності в регіоні.
3. Сучасна релігійна карта Португалії.
4. Місце релігійних традицій в житті португальців.

Плани семінарів

Семінар 1

Релігійна ідентичність іспанців

1. Дохристиянський період регіону та його вплив на самоідентифікацію.
2. Прихід християнства на іспанські терени та його на місцеві етноси.
3. Релігія в сучасній Іспанії та її роль у житті людей.
4. Ментальність і традиції сучасних іспанців та народів, що населяють країну.

Семінар 2

Формування історичної самосвідомості народів Португалії

1. Усвідомлення португальцями себе на регіональному, національному, цивілізаційному, макрорегіональному (над цивілізаційному) рівнях.
2. Просторова ідентичність португальців: історична ретроспектива.

3. Вплив культури на цивілізаційну ідентичність португальців у XX-XXI ст.

Семінар 3

Релігійна ідентичність португальців

5. Дохристиянський період регіону та його вплив на самоідентифікацію.
6. Прихід християнства на португальські терени та його на місцеві етноси.
7. Релігія в сучасній Португалії та її роль у житті людей.
8. Ментальність і традиції сучасних португальців та народів, що населяють країну.

Практичне заняття

Національна свідомість народів регіону

Підготувати фіксовану доповідь із запропонованої проблематики

Орієнтовні теми доповідей:

1. Національна свідомість італійців: історія становлення та сучасні тенденції.
2. Фактори становлення національної ідентичності каталонців.
3. Проблема міжнаціональних відносин в Іспанії.
4. Національна політика в Португалії.
5. Співжиття народів Італії: сучасні тенденції.
6. національні меншини в Португалії: проблеми і перспективи.

6. Контроль навчальних досягнень

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

	Максимальна кількість балів за одиницю	Модуль 1	
		Кількість одиниць	Максимальна кількість балів
Відвідування лекції	1	3	3
Відвідування семінарських занять	1	3	3
Відвідування практичних занять	1	1	1
Робота на семінарському занятті	10	30	30
Робота на практичному занятті	10	1	10
Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)	10	-	-
Виконання завдань для самостійної роботи	5	4	20
Виконання модульної роботи	25	2	50
Разом			
Максимальна кількість балів: 117			
Розрахунок коефіцієнта: $60/117 = 0.512$			

6.2. Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання

Розділи (обсяг в годинах)	Вид контролю	Бали
Змістовий модуль I		
Тема 1. Формування релігійної ідентичності іспанців та народів, що населяють Іспанію	контрольні питання	5
Тема 2. Розвиток історичної самосвідомості народів Португалії	контрольні питання	5
Тема 3. Формування релігійної ідентичності португальців	контрольні питання	5
Тема 4. Національна свідомість народів регіону	контрольні питання	5
Разом: 12 год.	Разом: 20 балів	

6.3. Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання

Підсумковий модульний контроль проводиться з метою визначення стану успішності здобувачів вищої освіти за навчальним матеріалом окремих модулів після завершення лекційних і практичних занять.

Форма проведення – письмова, письмово-усна.

Завдання для модульної контрольної роботи та критерії їх оцінювання розробляються лектором. Він проводить і оцінює модульні контрольні роботи.

Тривалість проведення письмового модульного контролю становить 2 академічні години.

Письмові контрольні роботи зберігаються на кафедрі до кінця навчального року.

Результати перевірки письмових контрольних завдань доводяться до відома студентів не пізніше ніж через два робочі дні після їх виконання.

Студент, який не згоден з отриманою за результатами модульного контролю оцінкою, має право подати апеляцію безпосередньо після оголошення оцінки. У цьому випадку завідувач кафедри призначає апеляційну комісію, яка зобов'язана розглянути апеляцію в присутності студента.

<i>Оцінка</i>	<i>Критерії</i>
20 – 25	Достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей. глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу.
14 – 19	В цілому володіє навчальним матеріалом викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових відповідей, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, без використання необхідної літератури допускаючи при цьому окремі неточності та помилки.
8 – 13	Не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових відповідей, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності.
0 – 7	Частково володіє навчальним матеріалом не в змозі викласти зміст більшості питань теми під час усних виступів та письмових відповідей, допускаючи при цьому суттєві помилки.

6.4. Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання

Семестровий контроль проводиться відповідно до навчального плану у вигляді семестрового екзамену в терміни, встановлені графіком навчального процесу та в обсязі навчального матеріалу, визначеного робочою програмою дисципліни. Форма проведення семестрового контролю – письмова. Зміст і структура екзаменаційних білетів (контрольних завдань), критерії оцінювання визначаються рішенням кафедри та зазначаються у робочій програмі навчальної дисципліни й доводяться до відома студентів на першому занятті.

Рівень знань	Оцінка	Критерії оцінювання відповіді
Відмінний рівень	31 – 40	Відповідь студента: <ul style="list-style-type: none"> - містить повний, розгорнутий, правильний виклад матеріалу з поставленого питання; - демонструє знання основних понять і категорій та взаємозв'язку між ними, вірне розуміння змісту основних теоретичних положень; - вказує на вміння давати змістовний та логічний аналіз матеріалу з поставленого питання; - демонструє знання різних наукових концепцій та підходів щодо певної науково-теоретичної чи науково-практичної проблеми, пов'язаної з поставленим питанням; - здатність робити власні висновки в разі неоднозначності, спірного чи проблемного характеру поставленого питання чи проблеми.
Добрий рівень	21 – 30	Студент дав досить змістовну відповідь на поставлене питання, але відповідь містить наступні недоліки: <ul style="list-style-type: none"> - недостатня повнота, незначні неточності чи прогалини при поясненні того чи іншого аспекту питання; - окремі формулювання є нечіткими; міститься інформація, котра не відноситься до змісту екзаменаційного питання.
Задовільний рівень	11 – 20	Студент дав відповідь на поставлене питання, однак допустив суттєві помилки як змістовного характеру, так і при оформленні відповіді на питання, а саме: <ul style="list-style-type: none"> - відповідь викладена недостатньо аргументовано та/або з порушенням правил логіки при поданні матеріалу; - відповідь не містить аналізу проблемних аспектів поставленого питання, свідчить про недостатню обізнаність з основними науковими теоріями і концепціями, що стосуються відповідного питання; - у роботі багато грубих орфографічних помилок;
Незадовільний рівень	0 – 10	Студент взагалі не відповів на питання, або його відповідь є неправильною, тобто містить грубі змістовні помилки щодо принципових аспектів поставленого питання. Аргументація відсутня взагалі або ж є абсолютно безсистемною чи алогічною.

6.5. Шкала відповідності оцінок

Рейтингова оцінка	Оцінка за стобальною шкалою	Значення оцінки
A	90 – 100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу з можливими незначними недоліками
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок
D	69-74 балів	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання
F	1-34 балів	Незадовільно з обов’язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни

7. Навчально-методична карта дисципліни

Модулі (назви, бали)	Змістовий модуль І.			
Лекції (теми, бали)	Л.1 (16.)	Л.1 (16.)	Л.3 (16.)	
Семінарські заняття (теми, бали)	С.1 (11 б.)	С.2 (11 б.)	С.3 (11 б.)	
Практичні заняття (теми, бали)				Пр.1 (11 б.)
С.Р (бали)	20 балів			
Модульний контроль (бали)	Модульна контрольна робота – 25 балів (25*2 = 50)			

8. Рекомендована література

Основна:

1. Кондаков И.В., Соколов К.Б., Хренов Н.А. Цивилизационная идентичность в переходную эпоху: культурологический, социологический и искусствоведческий аспекты. – Москва, 2011.
2. Ващенко В. «Ментальна географія» зламу XIX–XX ст.: конструювання М.Грушевським «ідеального простору» Європи, України та Росії.
3. Тельвак В. Росія та Європа в історіософському дискурсі й історіографічній практиці Михайла Грушевського.
4. Яковенко Н. «Україна між Сходом і Заходом»: проекція однієї ідеї // Ї ж. Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – К., 2002.
5. Гончаревський В.Е. Цивілізаційний підхід до історії: Сучасний український досвід (1991– 2009). – К., 2011. – 220 с.
6. Ионов И.Н. Цивилизационное сознание и историческое знание: проблемы взаимодействия. – Москва, 2007.
7. Козловець М.А. Ідентичність: поняття, структура і типи // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Вип.57. – Житомир, 2011.
8. Гнатенко П.И., Павленко В.М. Идентичность: философский и психологический анализ. – К., 1999.
9. Линтнер В. Италия. История страны. М. 2007.
10. История Испании. Том 1. С древнейших времен до конца XVII века. История Испании. Том 1. С древнейших времен до конца XVII века. 2012.
11. Жозе Эрману Сарайва. История Португалии. Издательство: Весь Мир. 2007.

Додаткова:

1. Ионов И.Н., Хачатурян В.М. Теория цивилизаций. От античности до конца XIX века.- М.,2002.
2. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М.,1992.
3. Тойнби А. Цивилизация перед судом истории. – М.,2003.
4. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии истории. В 2 т. – Минск.1998.
5. Куций І.П.. Категорія «цивілізаційна ідентичність» як об'єкт історіографічного дослідження: сучасні інтерпретації / І.П. Куций // Український історичний журнал. — 2014. — № 6. — С. 113-122.